

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

УДК 342.41

[https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-3\(15\)-100-116](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-3(15)-100-116)

Рудик Петро Андрійович,

доктор історичних наук, професор, тел.: 0938193922, email: ryduk37@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0003-3381-9840>

ПОДАЛЬША ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛОЖЕНЬ КОНСТИТУЦІЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ В ПРОЦЕСІ ЗДІЙСНЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ 2008 РОКУ

Анотація. Аналізується внесення змін до положень Конституції Франції, що стосуються гілок влади, Президента Республіки, адміністративно-територіальних утворень, взаємодії державних органів влади Франції з установами Євросоюзу. Встановлено як обмеження, так і розширення повноважень Президента, розширення повноважень Парламенту, подальше врегулювання його відносин з Урядом. Парламенту надано право прийняття резолюцій, обговорення законопроектів і законодавчих пропозицій уже по текстах палат, формування порядку денного їх засідань, контролю за діяльністю Уряду та конкретизовано роль в цьому Рахункової палати, визначено процедуру схвалення Національними зборами резолюції осуду діяльності Уряду, а Уряду надано право робити заяву з певної теми. Підвищено вимоги до формування Конституційної ради, її членів, посилено її роль в стеженні за правильністю проведення всіх заходів референдумів з питань перегляду Конституції, ратифікації договору про вступ будь-якої держави в Євросоюз тощо, в здійсненні попереднього контролю щодо актів, котрі ще не набули чинності, їй надано право у випадку порушення прав людини виносити рішення на її захист. Змінено структуру Вищої ради магістратури (включає один склад, повноважний щодо суддів, та інший склад, повноважний щодо прокурорів), збільшено її склад, модернізовано процедуру її діяльності, надано можливість учасникам судового процесу для захисту своїх прав безпосередньо звертатися до Вищої ради магістратури, уточнено функції Вищої палати правосуддя, види кримінальної відповідальності членів Уряду, причину і процедуру усунення Президента з поста, розширено повноваження «Економічної, соціальної і екологічної ради», засновано посаду захисника прав, наділено його певними повноваженнями і визначено його функції, осучаснено повноваження адміністративно-територіальних утворень, частково змінено повноваження щодо процедури взаємодії державних органів Франції з інституціями Євросоюзу та доповнено положеннями, пов'язаними з принципом субсидіарності та його дотриманням відповідно до Лісабонської угоди 2007 року.

Ключові слова. Французька Республіка, конституція, трансформація, положення, конституційна реформа 2008 року

Rudyk Petro Andriyovych,

Doctor of Historical Sciences, Professor, tel.: 0938193922, email: ryduk37@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0003-3381-9840>

FURTHER TRANSFORMATION OF THE PROVISIONS OF THE CONSTITUTION OF THE FRENCH REPUBLIC IN THE PROCESS OF IMPLEMENTING THE 2008 CONSTITUTIONAL REFORM

Abstract. The amendments to the provisions of the French Constitution concerning the branches of government, the President of the Republic, administrative-territorial entities, the interaction of public authorities of France with the institutions of the European Union are analyzed. Both restrictions and expansion of the powers of the President, expansion of the powers of the Parliament, further settlement of its relations with the Government have been established. Parliament is given the right to adopt resolutions, discuss bills and legislative proposals on the texts of chambers, form the agenda of their sittings, control the activities of the Government and specify the role of the Accounting Chamber, determine the procedure for approving resolutions condemning the activities of the Government. on a specific topic. Requirements for the formation of the Constitutional Council and its members have been increased, its role in monitoring the correctness of all referendum measures on revision of the Constitution, ratification of the treaty on accession of any state to the European Union, etc., in exercising preliminary control over acts that have not yet entered into force, she is given the right in case of human rights violations to make a decision in her defense. The structure of the High Council of Magistracy has been changed (it includes one panel authorized for judges and another panel authorized for prosecutors), its composition has been increased, the procedure of its activity has been modernized, participants in court proceedings have been given the opportunity to apply directly to the High Council Of the High Chamber of Justice, types of criminal liability of members of the Government, reason and procedure for removal of the President from office, the powers of the Economic, Social and Environmental Council were expanded, the position of a human rights defender was established, certain powers and functions were defined, the powers of administrative-territorial entities were modernized, the powers of the French authorities to interact with EU institutions were partially changed. related to the principle of subsidiarity and its observance under the Lisbon Treaty of 2007.

Keywords. French Republic, constitution, transformation, provisions, constitutional reform of 2008.

Постановка проблеми. У кінці ХХ і в першому двадцятиріччі ХХІ століть конституції демократичних країн світу і Європи відповідно до нових суспільних відносин та у зв'язку із глобалізаційними процесами все більше зазнають трансформації. До одних конституцій вносяться поправки, а інші замінюються новим текстом, оскільки нові суспільні відносини, соціально-політичні умови, конкретні ситуації, необхідність нового цільового призначення конституцій потребує модернізації їх положень, що часто призводить до проведення конституційних реформ. Про це свідчить досвід демократичних країн світу, Європи і Європейського Союзу (ЄС, Євросоюз). Так, уже в ХХІ столітті конституційні реформи відбувалися у 95 країнах світу [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Конституційні реформи країн світу і Європи стали предметом дослідження багатьох зарубіжних і вітчизняних вчених. Серед вітчизняних вчених вагомий внесок у розкриття феномену конституції в цілому і внесення змін до Основного закону зробили, зокрема, О.В. Батанов, Д. М. Белов, Ю. М. Бисага, Ф. В. Веніславський, А. Р. Крусян, М.П. Орзіх, П. М. Рабінович, А. О. Селіванов, О.В.Скрипнюк, П. Б. Стецюк, В.Л.Федоренко, В.М. Шаповал, Ю.С. Шемшученко, О.І. Ющик, Н.В.Агафонова та інші, а серед російських вчених—Т.Я.Хабрієва і вчені Фонду конституційних реформ (Москва)та інші [2]. Проте в багатьох країнах конституційні реформи торкаються широкого кола проблем, котрі нерівноцінно досліджені, а в деяких державах-членах Європейського Союзу під час їх проведенні набутий корисний досвід, котрий може бути

запозичений іншими країнами, котрі прагнуть стати членами Євросоюзу, в тому числі й Україною.

Формулювання мети статті. Тому метою статті є комплексне вивчення подальшої трансформації положень Конституції Французької Республіки як однієї із провідних держав-членів Європейського Союзу під час проведення в ній конституційної реформи в 2008 році, коли внесення поправок до Основного закону було наймасштабнішим у порівнянні з попередніми, а під час проведення конституційної реформи набуто позитивного досвіду, котрий з урахуванням досліджень попередників потребує подальшого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Чинна Конституція Франції 1958 р. у 2008 році зазнала великих змін, хоча і раніше до неї вносилися поправки. Конституційна реформа 2008 р. проводилася відповідно до положень розділу XVI Основного закону Франції «Про перегляд Конституції». З ініціативою перегляду Конституції у 2008 році виступив Президент Франції Ніколя Саркозі. За запропоновані зміни проголосували 539 депутатів Національних зборів і Сенату. Відповідно до конституційного закону № 2008-724 від 23 липня 2008 року конституційна реформа загалом була спрямована на забезпечення певного урівноваження повноважень органів державної влади та закріплення положень, пов'язаних із входженням Франції до складу Євросоюзу згідно Лісабонського договору тощо.

У демократичних країнах від збалансованого розподілу повноважень органів державної влади, котрі закріплюються в конституціях, у значній

мірі залежить прогресивний розвиток держав. Організація і здійснення єдиної державної влади в них має відбуватися на основі її поділу на законодавчу, виконавчу і судову. Органи зазначених влад здійснюють свої повноваження на основі положень конституцій, котрі мають найвищу юридичну силу і постійно удосконалюються шляхом внесення до них поправок з врахуванням викликів суспільно-політичного розвитку країн.

Зміни до Конституції Франції стосуються передусім **повноважень Президента** Республіки. За своїм змістом вони неоднозначні: в одних випадках поправки обмежують його повноваження, а в інших розширюють. Зокрема, повноваження Президента обмежуються таким чином: 1) заняття посади Президента обмежується двома термінами поспіль (ніхто не може здійснювати більше двох президентських мандатів поспіль)(ч.2 ст.6); 2) у зв'язку із значущістю для гарантування прав і свобод або для економічного чи соціального життя нації певних посадових осіб їх призначення Президентом можливе лише за згодою компетентних постійних комісій кожної палати (Президент не може провести призначення, коли сума голосів «проти» в кожній комісії становить три п'ятих від суми голосів, поданих в обох комісіях палат) (ч.5 ст. 13). Така процедура застосовується, зокрема, при призначенні членів Конституційної Ради(ч.3 ст.56) тощо; 3)частково обмежені повноваження Президента щодо помилування (з права на помилування на право помилування в індивідуальному порядку (ст.17). Водночас поправками розширено повноваження Президента. У новій редакції ви-

кладаються виключні повноваження Президента під час надзвичайного стану, що піддаються контролю з боку Конституційної Ради, котра здійснює перевірку по праву і оголошує своє рішення(ч.1,6 ст.16). Раніше Президент Франції на відміну від багатьох країн світу не міг звертатися до парламентарів з офіційною промовою чи закликами. Тепер окрім права зноситися з обома палатами Парламенту

за допомогою послань, що могли зачитуватися в палатах і не підлягали ніякому обговоренню, згідно доповнень до Конституції Президенту надано право виступати в Парламенті, котрий в цьому випадку проводить спільне засідання обох палат, і за заявою Президента в його відсутність може бути проведено обговорення без будь-якого голосування, а в період між сесіями Парламент спеціально може збиратися з цього приводу (ч.1,2,3 ст.18) [3]. Так Президенту надавалося право прямо спілкуватися з депутатами і сенаторами.

Поправками розширено повноваження **Парламенту, зміцнено відносини між Урядом і Парламентом**. Це сприяло подальшій реалізації його таких основних функцій, як прийняття законів, контроль за діяльністю Уряду, оцінка публічної політики тощо, що посилювало роль Парламенту в державному механізмі. Тепер палати набули права приймати резолюції відповідно до умов, встановлених органічним законом. Водночас застерігалось, що не можуть прийматися до розгляду і вноситися до порядку денного проекти резолюцій, щодо яких Уряд вважає, що їх прийняття або їх відхилення могло б поставити питання про довіру до нього або що вони містять приписи на

його адресу(ст.34-1 конституції). До положення оголошення війни змінами Парламенту надано право дозволяти Уряду, якщо тривалість військового втручання перевищує чотири місяці, продовжити його, прийнявши при цьому відповідне рішення (ч.1,2,3,4 ст. 35). Палатам Парламенту до права обговорювати законопроекти, котрі вносяться Урядом, додано також право обговорювати й законодавчі пропозиції, котрі вносяться членами Парламенту, та розкрито процедуру їх обговорення(ч.1ст.42). Зазначається, що на пленарному засіданні палати обговорення законопроектів та законодавчих пропозицій ведеться по тексту, прийнятому однією із її восьми постійних комісій (раніше було шість), а у разі вимоги Уряду або палати – спеціально створюваної для цього комісії. Проте обговорення на пленарному засіданні палати проектів про внесення змін до Конституції, фінансових законопроектів і законопроектів про фінансування соціального забезпечення ведеться в першому читанні в першій палаті, в котру вони були внесені, за текстом, поданим Урядом, а в інших читаннях – за текстом, переданим другою палатою. Передбачено, що обговорення на пленарному засіданні в першому читанні законопроектів або законодавчих пропозицій може проводитися в першій палаті, в котру вони були внесені, лише після закінчення шеститижневого терміну з моменту внесення. Водночас зазначено, що у наступній палаті обговорення може проводитися тільки після закінчення чотиритижневого терміну з моменту передачі (ч.1,2,3,4ст.42). Проте зауважено й таке, що при прискореній процедурі будь-який законопроект

або законодавча пропозиція розглядаються по черзі в обох палатах Парламенту для прийняття ідентичного тексту. При розбіжностях між палатами може створюватися змішана паритетна комісія, котрій доручається запропонувати новий текст з тих положень, з яких не досягнуто згоди. Підготовлений змішаною комісією текст може бути представлений Урядом на затвердження обох палат(ч.1,2,3,4 ст.45).

Парламенту надано право здійснювати контроль за діяльністю Уряду та конкретизовано в цьому роль Рахункової палати. Вона також має допомагати Парламенту і Уряду контролювати виконання фінансових законів і законів про фінансування соціального забезпечення, а також оцінювати всі напрями діяльності органів публічної влади в інтересах населення. Оприлюднюючи свої доповіді, Рахункова палата сприяє інформуванню громадян.(ст. 47-2).

Зазнали змін положення Конституції з процедури формування порядку денного засідань палат Парламенту, обговорення на них законопроектів, питань контролю діяльності Уряду та пропозицій опозиційних фракцій тощо. Раніше порядок денний роботи палат в пріоритетному порядку встановлював Уряд. Внесеними змінами порядок денний встановлюється кожною палатою. При цьому встановлено конкретні тижні пленарних засідань з чотирьох, що відводяться в пріоритетному порядку і в порядку для обговорення проектів законів з конкретних питань, запропонованих Урядом і кожною палатою. Вважаю слушним таке доповнення Конституції: один день пленарних засідань на місяць відводиться порядку денному, при-

йнятому кожною палатою за ініціативою опозиційних фракцій відповідної палати, а також міноритарних груп, та щотижнева відповідь Уряду на запитання членів Парламенту (ч.1,2,3,4,5,6 ст.48). Поправками до Конституції підвищено вимоги щодо здійснення парламентського контролю за діяльністю Уряду у формі інтерпеляції, підвищення ефективності його роботи та визначено процедуру прийняття Національними зборами резолюції осуду його діяльності тощо. Якщо до 2008 року в конституції передбачалося, що після обговорення в Раді міністрів програми Уряду або декларації про загальну політику в Національних зборах Прем'єр-міністр ставив питання про **відповідальність Уряду за них**, то згідно поправок після такого обговорення перед Національними зборами ним ставилося питання про **довіру до Уряду у зв'язку з його програмою або із заявою загальнополітичного характеру** (ч.1ст.49). Змінами передбачено, що Національні збори висловлюють недовіру Уряду шляхом схвалення резолюції осуду, котра прийнятна до розгляду лише якщо вона підписана щонайменше десятою частиною членів Національних зборів. При цьому голосування проводиться тільки через 48 годин після внесення резолюції. Голоси підраховуються лише ті, що подані за резолюцію осуду, і резолюція приймається лише більшістю голосів членів Національних зборів, враховуючи при цьому, що один і той же депутат не підписував більше трьох резолюцій осуду протягом звичайної сесії і більше однієї – протягом позачергової сесії (ч.1,2 ст.49). Поряд з цим змінами чітко визначено, що Прем'єр-міністр після обговорення

в Раді міністрів може поставити перед Національними зборами питання про довіру до Уряду в зв'язку з голосуванням за проект фінансового закону або закону про фінансування соціального забезпечення (конкретно вказано назву законопроектів, а не будь-якого акту, як було вказано раніше при розгляді питання про відповідальність Уряду). У такому випадку зазначалося, що проект вважається прийнятим, якщо в наступні 24 години не буде внесена і прийнята відповідно до зазначених вище умов резолюція осуду. Окрім цього Прем'єр-міністр набув права вдаватися до цієї процедури для одного іншого законопроекту або законодавчої пропозиції в сесію. Прем'єр-міністру також надавалося право просити Сенат затвердити заяву загальнополітичного характеру(ч.3,4ст.49).

Новими нормами Конституції передбачено Уряду право робити заяву з певної теми. У статтях 50-1 і 51-1 зазначалося, що кожна з палат Уряд може за власною ініціативою або на прохання будь-якої парламентської фракції (в тому числі опозиційних фракцій, а також міноритарних груп відповідної палати) зробити з певної теми заяву, за якою проводиться обговорення і, за рішенням Уряду, може бути проведено голосування, не піднімаючи при цьому питання про довіру до Уряду. А новою статтею 51-2 Конституції для здійснення місій контролю діяльності Уряду й оцінки всіх напрямів діяльності органів публічної влади в інтересах населення передбачалася можливість в кожній палаті створювати комісії з розслідування для збору інформації відповідно до умов, передбачених законом, котрий визначав правила

їх організації і діяльності. При цьому умови створення таких комісій мали бути визначені в регламентах кожної з палат.

Заслуговують особливої уваги внесені зміни до розділу «**Конституційна рада**» Основного закону держави. Нова норма статті 56 визначила процедуру формування Конституційної ради з посиланням на статтю 13 Конституції. У кожній палаті Парламенту передбачено створювати компетентні постійні комісії, котрі визначають, хто може бути членом Конституційної ради згідно закону для відповідних посад. Призначення її членів здійснюються головами кожної з палат лише на підставі висновку компетентної постійної комісії відповідної палати. Проте призначення членів Конституційної ради Президентом Республіки, Головою Національних зборів і Головою Сенату може відбутися лише за умови, коли сума голосів «за» в кожній комісії становить щонайменше три п'ятих від суми голосів, поданих в обох комісіях(ч.1 ст.56; ч.5 ст.13). Поряд з цим зауважимо, що окрім дев'яти членів Конституційної ради до неї довічно входять колишні Президенти, а голова Конституційної ради призначається чинним Президентом і його голос у разі рівної кількості голосів є вирішальним (ч.2,3 ст. 56).

Згідно конституційних положень Конституційна рада стежить за правильністю проведення всіх заходів референдумів з різних питань, в тому числі і про перегляд Конституції. Законопроект або пропозиції про перегляд Конституції, котрі виносяться з ініціативи Президента або членів Парламенту, попередньо розглядаються в Парламенті. Після їх прийняття

в ідентичній редакції обома палатами Парламенту для остаточного схвалення вони виносяться на референдумом(ч.1,2 ст.89). За дотриманням правильності проведення всіх заходів такого референдуму і стежить Конституційна рада.

У зв'язку з участю Франції в Європейському Союзі поправки до статті 60 Конституції розширили контролюючу функцію Конституційної ради щодо ратифікації договору про вступ будь-якої держави в Європейський Союз на референдумі держави-члена ЄС відповідно до умов Лісабонського договору від 13 грудня 2007 року (ч.1 ст.88-1). Нові конституційні положення закріпили, що будь-який проект закону, що дозволяє ратифікацію договору про вступ будь-якої держави в Європейський Союз, виносяться на референдум Президентом Республіки(ст. 88-5). І Конституційна рада має стежити за правильністю проведення всіх заходів такого референдуму та оголошувати його результати.

Важливою є і наступна поправка. Нею передбачено, що окрім органічних законів до їх промудрації та регламентів палат Парламенту до початку їх застосування, в Конституційну раду повинні бути представлені також і спільні законодавчі пропозиції обох палат Парламенту (передбачені статтею 11 конституції) з питань організації органів публічної влади, реформ економічної або соціальної політики держави, політики держави в області захисту навколишнього середовища і публічних служб, що сприяють цій політиці, або котрі дозволяють ратифікацію будь-якого договору до його винесення на референдум для встановлення відповідності зазначених

пропозицій Конституції(ч.1 ст.61; ч.1 ст.11). Отже, Конституція Франції уповноважила Конституційну раду здійснювати попередній контроль щодо актів, котрі ще не набули чинності, що є особливістю діяльності Конституційної ради. Такий підхід, на нашу думку, заслуговує схвалення і використання іншими країнами, зокрема й Україною.

Згідно доповнень до Конституції Конституційна рада на запит Державної ради або Касаційного суду виносить рішення про порушення прав і свобод людини, якщо з розглядом будь-якої справи у суді стверджується, що те чи інше положення закону завдає шкоди гарантованим Конституцією правам і свободам (ч.1 ст.61-1). Тоді таке положення скасовується з моменту опублікування рішення Конституційною радою або з більш пізньої дати, встановленої в цьому рішенні. Водночас Конституційна рада має визначити умови і межі, відповідно до котрих наслідки, викликані цими положеннями, можуть бути оскаржені(ч.2 ст. 62).

Конституція Франції 1958 року згідно конституційного закону від 3 червня 1958 року була прийнята з дотриманням принципу, що «**Судова влада** повинна залишатися незалежною з тим, щоб забезпечувати дотримання свобод, як вони закріплені в преамбулі Конституції 1946 р. і в Декларатії прав людини» [4]. Гарантом незалежності судової влади є Президент Республіки. Йому допомагає Вища рада магістратури, котра в країні має почесний статус гаранта незалежності судової влади та символу єдності судового корпусу. Відповідно до конституційного закону № 2008-724

від 23 липня 2008 р. (ст. 46-1) положення Конституції, що стосуються судової влади, зазнали значних змін. Якщо раніше головою Вищої ради магістратури зазначався Президент Республіки, а Міністр юстиції по праву – віце-головою(міг замінювати Президента Республіки), то згідно поправок такі повноваження щодо зазначених осіб в Конституції опущені. А відповідно до нової структури Вищої ради магістратури їх мають очолювати інші особи. Так, **Вища рада магістратури включає один склад, повноважний щодо суддів, та інший склад, повноважний щодо прокурорів. У складі, повноважному щодо суддів, головою є перший голова Касаційного суду. До цього складу входять 5 суддів і один прокурор, один член Державної ради, що призначається Державною радою, один адвокат, а також шість(було три) кваліфікованих осіб, що не відносяться ні до Парламенту, ні до судової системи і доповнено – ні до системи адміністративної юстиції.** Новим є положення, що Президент Республіки, Голова Національних зборів і Голова Сенату призначають по дві кваліфіковані особи, дотримуючись такої процедури: призначення на посади здійснюються після публічного укладення компетентної постійної комісії кожної палати і коли сума голосів «за» в кожній комісії становить щонайменше три п'ятих від суми голосів, поданих в обох комісіях(ч.5 ст.13;ч.1,2 ст.65). Склад Вищої ради магістратури, повноважний щодо суддів, вносить пропозиції щодо призначення суддів Касаційного суду, призначень перших голів апеляційних судів та голів судів великої інстанції, а решта суддів при-

значаються на підставі його позитивного заключення(ч.4 ст.65).

Щодо складу Вища рада магістратури, повноважного стосовно прокурорів, то його головою є генеральний прокурор при Касаційному суді. До такого складу входять п'ять прокурорів і один суддя, а також член Державної ради, адвокат і шість(було три) кваліфікованих осіб, що не відносяться ні до Парламенту, ні до судової системи, ні до системи адміністративної юстиції і призначаються відповідно Президентом Республіки, Головою Національних зборів і Головою Сенату по двоє таких осіб, дотримуючись тієї ж процедури, що при формуванні складу, повноважного щодо суддів, зазначеної вище(ч.3 ст. 65). Склад Вищої ради магістратури, повноважний щодо прокурорів, дає свій висновок щодо призначення прокурорів (ч.5 ст.65).

Склад Вищої ради магістратури, повноважний щодо суддів, виносить рішення в якості дисциплінарної ради суддів, до котрої входить 5 суддів і один прокурор, один член Державної ради, один адвокат, а також шість кваліфікованих осіб, що не відносяться ні до Парламенту, ні до судової системи, ні до системи адміністративної юстиції, а також той суддя, котрий входить до складу Вищої ради магістратури, повноважного щодо прокурорів(ч.6 ст.65). Поряд з цим склад Вищої ради магістратури, повноважний щодо прокурорів, дає свій висновок, що стосуються їх дисциплінарних санкцій. У цьому випадку до нього входить п'ять прокурорів і один суддя, член Державної ради, адвокат і шість кваліфікованих осіб, що не відносяться ні до Парламенту, ні до судової системи, ні

до системи адміністративної юстиції, а також той прокурор, який входить до складу Вищої ради магістратури, повноважного щодо суддів(ч.7 ст.65).

У разі необхідності надання відповідей на запити про висновки, зроблені Президентом Республіки, як гарантом незалежності судової влади, Вища рада магістратури збирається в пленарному складі. У цьому ж складі вона виносить рішення з питань, пов'язаним з деонтологією магістратів, а також з будь-яких питань, пов'язаним з діяльністю правосуддя, з якими до нього звертається міністр юстиції. У пленарний склад входять троє з п'яти суддів складу Вищої ради магістратури, повноважного щодо суддів, троє з п'яти прокурорів із складу Вищої ради магістратури, повноважного щодо прокурорів, а також член Державної ради, адвокат і 6 кваліфікованих осіб, що не відносяться ні до Парламенту, ні до судової системи, ні до системи адміністративної юстиції. Головує в ньому перший голова Касаційного суду, котрого може замінити генеральний прокурор при цьому ж суді. Передбачено, що у засіданнях Вищої ради магістратури може брати участь за винятком дисциплінарних питань і міністр юстиції, та можуть звертатися до неї учасники судових процесів відповідно до умов, встановлених органічним законом(ч.8,9 ст.65).

Важливим доповненням до Конституції є надання учасникам судового процесу можливості безпосередньо звертатися до Вищої ради магістратури, що розширює можливість людини захистити свої права(ч.10 ст.65). Відповідно до закону створювалися комісії, котрі мали розглядати звернення

учасників судових процесів стосовно суддів і прокурорів.

У новій редакції викладена стаття 66 Конституції, положення котрої вимагають дотримання принципу свободи: «Ніхто не може бути безпідставно позбавлений свободи. Судова влада як хранителька особистої свободи забезпечує дотримання цього принципу відповідно до умов, передбачених законом» (ч.1,2,ст.66). На конституційному рівні заборонена смертна кара (ніхто не може бути засуджений до смертної кари)(ст.66-1). Ця норма повністю відповідає положенням Загальної декларації прав людини ООН (10.12.1948 р.), зокрема, що «кожна людина має право на життя» (ст.3)[5].

У процесі конституційної реформи уточнено назву IX розділу Конституції на «**Висока палата правосуддя**», що наблизило її до змісту розділу, котрий викладений у новій редакції. Так, у статті 67 Конституції зазначається, що Президент Республіки не несе відповідальності за дії, здійснювані ним в цій якості, що протягом терміну своїх повноважень він не може бути викликаний для надання показань в який би то не було французький судовий орган або орган адміністративної юстиції, а також не може бути об'єктом позову і дій зі збору інформації, слідчих дій або судового переслідування. Водночас зауважено, що позовні вимоги і виробництво, яким перешкоджають зазначені положення, можуть бути відновлені або порушені проти Президента Республіки після закінчення місячного терміну з моменту припинення його повноважень(ч.1,2 ст.67).

Поряд з цим статтею 67 Конституції підкреслюється, що Президент Республіки несе відповідальність за дії,

здійснювані ним в якості Президента, якщо вони підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду відповідно до умов, передбачених договором, підписаним Францією 18 липня 1998 року (ст. 53-2 конституції). Згідно Статуту цього Суду він має юрисдикцію щодо таких злочинів, як злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини, злочин агресії(ст.5, 6,7,8 статуту)[6].

А нова стаття 68 передбачає можливість причини і процедуру усунення Президента Республіки з поста. Він може бути зміщений лише в разі невиконання своїх обов'язків, явно несумісного з його мандатом. Рішення про усунення Президента виноситься Парламентом, котрий діє в якості Високої палати правосуддя. У статті розкривається процедура цього процесу. Проведення засідання Високої палати правосуддя проводиться з ініціативи однієї з палат Парламенту, що свою пропозицію негайно передає в іншу палату, котра виносить рішення протягом п'ятнадцяти днів. Головою Високої Палати правосуддя виступає Голова Національних зборів. Висока палата правосуддя приймає рішення з питання про усунення Президента Республіки протягом одного місяця шляхом голосування з використанням таємних бюлетенів. Рішення схвалюється більшістю в дві третини членів відповідної палати або Високої палати правосуддя. Будь-яке делегування голосу забороняється. Підкреслюється, що враховуються лише голоси, подані за пропозицію про створення Високої палати правосуддя або за зміщення Президента. Умови застосування цієї статті встановлюються органічним законом(ч.1,2,3,4,5ст.68)[7].

До Конституції внесені зміни, що стосуються **кримінальної відповідальності членів Уряду**. Так, уточняється визначення видів кримінальної відповідальності, що мали застосовуватися до членів Уряду за вчинені ними дії при виконанні своїх обов'язків. Стаття 68-1 закріпила, що члени Уряду несуть кримінальну відповідальність за дії, вчинені ними при виконанні своїх обов'язків, котрі кваліфікуються на момент їх скоєння як злочини або правопорушення середньої тяжкості (було до цього як злочини або делікти). Вони підсудні Палаті правосуддя Республіки, котра визначає протиправні дії як злочини або правопорушення середньої тяжкості та належні за них покарання(ч.1,2,3ст.68-1).

З необхідністю експертного розгляду питань екологічного характеру розширено повноваження «Економічної і соціальної ради». Тепер вона одержала нову конституційну назву **«Економічна, соціальна і екологічна рада»**. Це національний консультативно-дорадчий орган для Парламенту та Уряду Франції, що має конституційний статус. Згідно нової норми число членів ради не може перевищувати 233 осіб, а порядок її діяльності встановлюється органічним законом(ст.71). Визначаються повноваження ради. Вона дає на запит Уряду свій висновок з представлених на її розгляд проектів законів, ордонансів або декретів, а також із законодавчих пропозицій. Передбачено, що рада може призначати одного зі своїх членів для викладу в палатах Парламенту свого висновку з представлених їй проектів або пропозицій. Новим є те, що до ради передбачалася можливість звертатися шляхом подачі пети-

цій відповідно до умов, встановлених органічним законом, на котрі вона після їх розгляду пропонувала Уряду і Парламенту здійснення конкретних заходів(ч.1,2,3 ст.69). Водночас змінами закріплена норма, що Уряд і Парламент можуть звертатися до рада за консультаціями з усіх питань економічного, соціального або екологічного характеру. Поряд з цим Уряд також може звертатися до ради за консультацією з приводу проектів програмних законів, що на декілька років визначають напрям публічних фінансів. На її висновок має видаватися будь-який план або програмний законопроект економічного, соціального або екологічного характеру (ст.70).

Важливою новелою конституційної реформи Франції є заснування **посади захисника прав**, що спрямовано на посилення захисту прав людини. Новий розділ XI bis «Захисник прав» Конституції набрав чинності відповідно до конституційного закону № 2008-724 від 23 липня 2008 р.(ст.46-1). Захисник прав призначається Президентом Республіки лише на шестирічний термін після публічного укладення компетентної постійної комісії кожної палати і коли сума голосів «за» в кожній комісії становить щонайменше три п'ятих від суми голосів, поданих в обох комісіях(ч.5 ст.13; ч.4 ст.71-1). Зміни до Конституції наділяють захисника прав певними повноваженнями, визначають його функції. Він має стежити за дотриманням прав і свобод адміністративними службами держави, адміністративно-територіальними утвореннями, державними установами, а також будь-якими органами, на котрі покладаються місії публічних служб або щодо котрих органічний

закон наділяє захисника прав певними повноваженнями. До захисника прав можуть звертатися відповідно до умов, передбачених органічним законом, будь-які особи, котрі вважають себе ущемленими в результаті діяльності будь-якої публічної служби або органу, зазначених вище. Водночас він може проявляти ініціативу відповідно до власних повноважень. Зазначається, що органічний закон визначає функції і способи втручання захисника прав, умови, згідно котрих він може користуватися колегіальною допомогою для здійснення деяких своїх функцій. Проте його функції несумісні з функціями члена Уряду і члена Парламенту, а інші випадки несумісності встановлюються органічним законом. Захисник прав звітує про свою діяльність перед Президентом Республіки і Парламентом (ч.1,2,3,4,5 ст.71-1).

Поправками внесені зміни до розділу XII Конституції Франції. Осучаснена його назва: стара назва «Про територіальні колективи» замінена на назву «**Про адміністративно-територіальні утворення**», що відповідає сучасному реальному змісту розділу Конституції. Замість словосполучення «територіальні колективи Республіки» введено словосполучення «адміністративно-територіальні утворення Республіки». Підтверджуючи по суті попередні положення, Конституція закріпила, що адміністративно-територіальними утвореннями Республіки є комуни, департаменти, регіони, адміністративно-територіальні утворення з особливим статусом і заморські адміністративно-територіальні утворення. Водночас зазначається, що при необхідності можливе будь-яке інше адміністративно-територіальне

утворення, котре створюється законом, зокрема, замість одного або декількох адміністративно-територіальних утворень, названих раніше. Також зауважується, що адміністративно-територіальні утворення покликані приймати рішення за сукупністю повноважень, котрі можуть бути найкращим чином реалізовані на їхньому рівні.

Інші положення Конституції про адміністративно-територіальні утворення подаються в новій редакції. Відповідно до умов, передбачених законом, ці утворення вільно самоуправляються виборними радами і володіють регламентарною владою для виконання своїх повноважень. Адміністративно-територіальні утворення або їх об'єднання відповідно до умов, передбачених органічним законом, і за винятком тих випадків, коли ставляться під загрозу основні умови здійснення тієї чи іншої суспільної свободи або того чи іншого гарантованого Конституцією права, можуть, якщо це передбачено законом або регламентом (залежно від конкретної ситуації), відступати в порядку експерименту по обмеженому предмету відання і на обмежений термін від законодавчих або підзаконних актів, що регулюють здійснення ними своїх функцій. Передбачена також застережлива норма, що «Жодне адміністративно-територіальне утворення не має права здійснювати опіку над іншим адміністративно-територіальним утворенням». Проте, якщо здійснення будь-якого повноваження вимагає спільної дії декількох адміністративно-територіальних утворень, законом дозволяється одному з них або одному із їх об'єднань організувати умови їх спільної діяльності. Поряд

з цим зазначається, що у таких утвореннях Республіки на представника держави, що представляє кожного з членів Уряду, покладається забезпечення національних інтересів, адміністративного контролю та дотримання законів(ч.1,2,3,4,5,6 ст.72).

Згідно поправок до статті 72-1, внесеними ще конституційним законом № 2003-276 від 28.03.2003 р., у новій редакції були закріплені такі інститути місцевої прямої демократії, як право на подачу петиції, місцевий референдум і консультації з виборцями. У цій статті відповідно до конституційної реформи 2008 р. зазначається: «Закон встановлює умови, відповідно до яких виборці кожного адміністративно-територіального утворення можуть, здійснюючи своє право на подачу петиції, вимагати включення до порядку денного дорадчих зборів даного адміністративно-територіального утворення питання, що стосується його предмета відання. Відповідно до умов, передбачених органічним законом, проекти рішень або актів, що відносяться до компетенції адміністративно-територіального утворення, можуть за ініціативою останнього виноситися за допомогою референдуму на вирішення виборців даного адміністративно-територіального утворення. У разі, коли передбачається створення нового адміністративно-територіального утворення, що володіє особливим статусом, або зміни його структури, законом може бути прийнято рішення про консультації з виборцями, зареєстрованими у відповідних адміністративно-територіальних утвореннях. Зміна меж адміністративно-територіальних утворень може також бути підставою для кон-

сультації з виборцями відповідно до умов, передбачених законом»(ч.1,2,3 ст.72-1).

Стаття 72-2 Конституції у новій редакції фіксує положення, котрі передбачають захист фінансової автономії адміністративно-територіальних утворень, їх можливість користуватися відповідними ресурсами, отримувати повністю або частково продукт оподаткування будь-якого роду. Передача повноважень у відносинах між державою і адміністративно-територіальними утвореннями має супроводжуватися виділенням їм ресурсів, еквівалентних тим ресурсам, які призначалися для виконання цих повноважень. При цьому підкреслюється, що законом передбачаються механізми пропорційного оподаткування, спрямовані на досягнення рівності між адміністративно-територіальними утвореннями тощо (ч.1,2,3,4 ст.72-2).

Водночас згідно конституційної реформи в низці статей XII розділу(ст. 72-3, 72-4, 73, 74 і 74-1) передбачається нова класифікація заморських органів та їхні повноваження. Так, в статті 72-3 зазначається, що Республіка визнає в складі французького народу населення заморських територій із загальними ідеалами свободи, рівності і братерства. Гваделупа, Гвіана, Мартініка, Реюньон, Майотта, Сен-Бартелемі, Сен-Мартен, Сен-П'єр і Мікелон, острови Уолліс і Футуна та Французька Полінезія регулюються статтею 73 щодо заморських департаментів і регіонів, а також щодо адміністративно-територіальних утворень, створюваних на виконання останнього абзацу статті 73, і статтею 74 щодо інших адміністративно-територіальних утворень. Статус Нової Каледонії регулюється

розділом XIII. Закон визначає законодавчий режим і особливу організацію французьких Південних і Антарктичних земель та Клиппертона (ст.72-3).

Змінена стаття 73 Конституції набула чинності відповідно до конституційного закону № 2008-724 від 23 липня 2008 р. (ст. 46-1) і спрямована на адаптацію законодавства заморських адміністративно-територіальних утворень. У ній зазначається, що у заморських департаментах і регіонах закони і регламенти підлягають застосуванню по праву і можуть бути об'єктом адаптації з урахуванням особливих характеристик і проблем цих адміністративно-територіальних утворень(ч.1 ст.73). При цьому рішення про такі адаптації можуть прийматися даними адміністративно-територіальними утвореннями в тих областях, де вони здійснюють свої повноваження, і за умови, що, в залежності від конкретної ситуації, закон або регламент наділяє їх відповідними повноваженнями. Хоча з врахуванням специфічних особливостей адміністративно-територіальних утворень вони можуть бути уповноважені, в залежності від конкретної ситуації, законом або регламентом самостійно встановлювати норми, що застосовуються на всій їх території з обмеженого кола питань, котрі можуть відноситися до законодавчої чи регламентарної сфер(ч.2,3 ст.73). Проте чітко застерігалось, що такі норми не можуть поширюватися на громадянство, громадянські права, гарантії публічних свобод, громадянський стан та правоздатність осіб, організацію правосуддя, кримінальне право, кримінальне судочинство, зовнішню політику, оборону, громадську безпеку і громадський порядок, гро-

шову, кредитну та валютну системи, а також на виборче право. Водночас зазначається, що даний перелік може уточнюватися і доповнюватися органічним законом, а вище передбачені положення не застосовуються до департаменту і регіону Реюньон(ч.4,5 ст.73). Варто зауважити, що рішення про повноваження, передбачені вище частинами другою і третьою статті 73 приймаються за клопотанням відповідного адміністративно-територіального утворення згідно до умов та зі застереженнями, передбаченими органічним законом. Зокрема, конституційна норма також застерігає, що такі повноваження не можуть надаватися у випадку, коли вони загрожують здійсненню будь-якої публічної свободи чи будь-якого гарантованого Конституцією права(ч.6 ст.73).

З внесенням поправок до Конституції у новій редакції та із суттєвими доповненнями викладається її розділ, присвячений **Європейському Союзові відповідно до Лісабонського договору**. Відбулася зміна не лише назви розділу XV з «Про Європейські Співтовариства і Європейський Союз» на назву «Про Європейський Союз» та збільшення його статей з п'яти до семи, але й поглиблення змісту положень Конституції в контексті Лісабонської угоди. Так, у новій редакції статті 88-1 закріплено положення, що Франція бере участь в Європейському Союзі(раніше було бере участь в Європейських Співтовариствах і Європейському Союзі), утвореному із держав, які на підставі вільного вибору прийняли рішення про спільне здійснення деяких своїх повноважень у зв'язку з Договором про Європейський Союз та Договором про функціонування

Європейського Союзу відповідно до Лісабонської угоди (13.12.2007 р.). Водночас в новій редакції передбачається встановлення законом норм, котрі стосуються європейського ордера на арешт щодо виконання актів, прийнятих інститутами Євросоюзу(ст. 88-2). Також у новій редакції визначено права громадян ЄС, котрі проживають у Франції. Стаття 88-3 зафіксувала, що із-за умов взаємності і відповідно до умов Договору про ЄС від 7 лютого 1992 року право обирати і право бути обраним на муніципальних виборах може бути надано лише громадянам Євросоюзу, котрі мешкають у Франції, що такі громадяни не можуть виконувати функції мерів та їх заступників, брати участь у визначенні виборників сенаторів та у виборах сенаторів, що умови застосування цих положень має визначати органічний закон, прийнятий в ідентичній редакції обома палатами.

Поправками розкривається процедура взаємодії державних органів Франції з інституціями Євросоюзу. Так, передаючи до Ради Євросоюзу проекти європейських законодавчих актів та інші проекти або пропозиції актів Євросоюзу Уряд відразу має передати відповідні проекти або пропозиції до Національних зборів і Сенату. На проекти, пропозиції та документи Євросоюзу, які надходять від інститутів ЄС, палати Парламенту, у котрих утворюється комісія з європейських справ, відповідно до правил, встановлених їхніми регламентами, можуть щодо європейських актів приймати резолюції, а у разі необхідності – і між сесіями(ст.88-4). Стаття 88-5 фіксує положення, що законопроект про ратифікацію приєднання будь-якої дер-

жави до Євросоюзу виноситься на референдум Президентом Республіки. Проте відповідний закон може бути прийнятий і Парламентом за умови, якщо Президент передає законопроект на його розгляд. Тоді скликається Конгрес і більшістю у три п'ятих кожної з палат Парламенту схвалюється рішення(ч.2 ст.88-5; ч.3 ст.89).

До змін, зазначених вище, додано нові за змістом статі, пов'язані з **принципом субсидіарності**. Стаття 88-6 передбачає, що Національні збори або Сенат можуть схвалити вмотивований висновок щодо відповідності будь-якого проекту європейського законодавчого акта принципу субсидіарності, що такий висновок передається головою відповідної палати Парламенту головам Європейського парламенту, Ради і Комісії ЄС і про це обов'язково інформується Уряд. У разі якщо будь-який європейський законодавчий акт не відповідає принципу субсидіарності, тоді кожна із палат Парламенту через Уряд може звернутися до Суду ЄС з цього питання. Звернення вважається правомочним на вимогу 60 депутатів або 60 сенаторів. Для цього в порядку ініціативи та дискусії, установленому регламентами обох палат, можуть прийматися резолюції, а при необхідності – і в період між сесіями(ч.1,2,3 ст.88-6). Водночас поправками передбачена й інша ситуація. Статтею 88-7 зазначається, що прийняттям в ідентичній редакції Національними зборами і Сенатом проекту резолюції Парламент може не погодитися на зміну правил прийняття актів Європейського Союзу у випадках, передбачених для спрощеного перегляду договорів або в рамках судової співпраці з цивільних справ, передбачених

Договором про Європейський Союз та Договором про функціонування Європейського Союзу в тому вигляді, в якому вони впливають з Лісабонської угоди.

Висновки. Отже, внесення змін до Конституції Франції у 2008 році було масштабним, поправки стосувалися майже половина її тексту. Гадаю, що таке широке внесення поправок до цієї Конституції саме в 2008 році є конституційною реформою. Конституційні зміни торкнулися всіх гілок влади і сприяють підвищенню ролі Парламенту у державному механізмі Франції, вдосконаленню взаємодії її державних інститутів, посиленню контролю над виконавчою владою, захисту прав і свобод людини та громадянина, модернізації взаємодії державних інститутів Французької Республіки та установ Євросоюзу. Загалом конституційні поправки спрямовані на забезпечення рівноваги повноважень між гілками влади при збереженні провідної ролі в

державному механізмі Президента Республіки та їх спільної демократичної відповідальності за стан справ у країні. Такий досвід заслуговує на увагу і його творче використання іншими державами світу і Європи, зокрема, й Україною, що потребує проведення окремого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Эксперты рассказали, как разные страны мира меняли Конституции в XXI веке. URL: https://www.znak.com/2020-06-25/eksperty_rasskazali_kak_raznye_strany_mira_menyali_konstitucii_v_xxi_veke.

2. Хабриева, Т.Я. Конституционная реформа в современном мире: моногра-

фия /Т.Я. Хабриева. М.: Наука РАН, 2016. 318 с.; Конституционные преобразования в Украине: история, теория и практика : монография / М.Ф. Орзих, А. Р. Крусян,

В.Н. Шаповал [и др.] ; под ред. М. Ф. Орзиха.К.: Юринком Интер, 2013. 512 с.та ін.

3. Полный текст Конституции 1958 года с изменениями, внесенными 23 июля 2008 года. Источник: сайт Конституционного совета Французской республики на 19 августа 2009 г.(2009). URL: https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/as/root/bank_mm/constitution/constitution_russe_version_aout2009.pdf

4. Конституционные акты Франции (текст приводится по сборнику «Конституции зарубежных государств: Учебное пособие/Сост. проф. В.В.Маклаков. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Волтерс Клувер, 2003»). URL:https://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constitution/france/france-r.htm

5. Всеобщая декларация прав человека (рос/укр) от 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

6. Римский статут Международного уголовного суда в качестве документа

A/CONF.183/9 от 17 июля 1998 года с изменениями. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

7. Полный текст Конституции 1958 года с изменениями, внесенными 23 июля 2008 года. Источник: сайт Конституционного совета Французской республики на 19 августа 2009 г.(2009). URL: https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/as/root/bank_mm/constitution/constitution_russe_version_aout2009.pdf

REFERENCES:

1. Eksperty rasskazali, kak raznye strany mira menyali Konstitutsii v XXI veke [Experts told how different countries of the world changed their Constitutions in the 21st century]. (2020). www.znak.com. Retrieved from <https://www.znak.com/2020-06-25/>

eksperty_rasskazali_kak_raznyye_strany_mira_menyali_konstitucii_v_xxi_veke [in Russian].

2.Khabrieva, T.Ya. (2016).

Konstitutsionnaya reforma v sovremennom mire [Constitutional reform in the modern world]. Moscow: Nauka RAN [in Russian].

Orzikh, M.F., Krusyan, A. R., Shapoval, V.N., et al. (2013). *Konstitutsionnye preobrazovaniya v Ukraine: istoriya, teoriya i praktika [Constitutional transformations in Ukraine: history, theory and practice].* M. F. Orzikh (Eds.). Kyiv: Yurinkom Inter [in Russian].

3.Polnyy tekst Konstitutsii 1958 goda s izmeneniyami, vnesennymi 23 iyulya 2008 goda. Istochnik: sayt Konstitutsionnogo soveta Frantsuzskoy respubliki na 19 avgusta 2009 g. [The complete text of the 1958 Constitution, as amended on 23 July 2008. Source: website of the Constitutional Council of the French Republic as of August 19, 2009]. (2009). *www.conseil-sonstitutionnel.fr*. Retrieved from https://www.conseil-sonstitutionnel.fr/sites/default/files/as/root/bank_mm/constitution/constitution_russe_version_aout2009.pdf [in Russian].

4. Maklakov, V.V. (2003). *Konstitutsionnye akty Frantsii [Constitutional Acts of France]. Konstitutsii zarubezhnykh gosudarstv –*

Constitutions of Foreign States. (4th ed, rew.). Moscow: Volters Kluver. Retrieved from https://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/france/france-r.htm [in Russian].

5.Vseobshchaya deklaratsiya prav cheloveka (ros/ukr) : ot 10.12.1948 [Universal Declaration of Human Rights (Ros / Ukr) dated 10.12.1948]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text [in Russian].

6.Rimskiy statut Mezhdunarodnogo ugolovnogo suda v kachestve dokumenta A/CONF.183/9 : ot 17 iyulya 1998 goda [The Rome Statute of the International Criminal Court as a document A/CONF.183/9 from 17 July, 1998]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text [in Russian].

7.Polnyy tekst Konstitutsii 1958 goda s izmeneniyami, vnesennymi 23 iyulya 2008 goda [Full text of the 1958 Constitution, as amended on 23 July 2008]. (2009). *www.conseil-sonstitutionnel.fr*. Retrieved from https://www.conseil-sonstitutionnel.fr/sites/default/files/as/root/bank_mm/constitution/constitution_russe_version_aout2009.pdf [in Russian].